

UDK: 070(497.4)''1914/1918''
329(497.4)''1914/1918''
323.1(497.1)

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 16. 10. 2022.

Prihvaćeno: 19. 3. 2023.

DOI: <https://doi.org/10.22586/csp.v55i1.23610>

Konvergencija političkih strategija slovenskih katoličkih narodnjaka i liberala u Prvom svjetskom ratu

IGOR IVAŠKOVIĆ

Ekonomski fakultet Sveučilišta u Ljubljani

Ljubljana, Slovenija

igor.ivaskovic@ef.uni-lj.si

Autor analizira stavove slovenskih katoličko-narodnjačkih i liberalnih časopisa glede državnopravnih pitanja u razdoblju od Sarajevskoga atentata 1914. do zagrebačkoga sastanka u ožujku 1918. Katoličko-narodnjačka Slovenska pučka stranka početkom rata zauzela je snažan protusrpski stav. Dok je na vanjskopolićkom planu dio stranke zazivao vojno kažnjavanje Srbije, na unutarnjem stranka unisono zastupa ideju hrvatsko-slovenske državne jedinice unutar Habsburške Monarhije. Slovenci su liberali na drugoj strani, unatoč osudi čina atentata, osuđivali protusrpske demonstracije te pritom naglašavali odgovornost austrougarske politike za eskalaciju rata. Uslijed širih makrogeopolitićkih događaja, prije svega povećanja vjerojatnosti Antantine pobjede, koja je povećavala strah pred implementacijom Londonskoga ugovora, te činjenice da su velikonjemaćki austrijski krugovi iskoristili rat protiv Srbije za širu protu(jugo)slavensku kampanju u kojoj se svaka emancipacijska težnja Slovenaca i Hrvata prikazivala kao protudržavni element, slovenski katolićki narodnjaci mijenjaju strategiju. Nakon uviđanja da ni iskazivanje najsnažnijih proaustrijskih emocija te ulaganje iznimno velikih napora u predoćavanje razlike između slovensko-hrvatske trijalistićke vizije i velikosrpskoga koncepta neće uroditi plodom, slovenski su katolićki narodnjaci krenuli putem okrupnjavanja vlastitoga politićkog legitimiteta preko zauzimanja vodećih pozicija u zastupnićkim tijelima austrougarskih Jućnih Slavena. Budući da je za to bila potrebna i suradnja sa slovenskim liberalima te austrougarskim Srbima, taj je obrat implicirao i prihvaćanje širega jućnoslavenskoga koncepta.

Ključne rijeći: Prvi svjetski rat; jugoslavenstvo; Slovenci; Slovenska pućka stranka; Narodno-napredna stranka

Uvod – polazišta slovenskih katolićkih narodnjaka i liberala

Nakon relativno kohezivna djelovanja slovenskih politićkih elita od sredine XIX. stoljeća, tijekom djelomićnoga popućtanja centralistićkoga pri-tiska, u vrijeme vlade Eduarda Taaffea (1879. – 1893.), dolazi do raskola, što je donekle smanjilo potrebu zajednićkoga nastupa slovenskih politićkih

grupacija.¹ Zasebne političke stranke slovenskih katoličkih narodnjaka i liberala tako su formirane u zadnjem desetljeću XIX. stoljeća. Katolička narodna stranka, poslije preimenovana u Slovensku pučku stranku (*Slovenska ljudska stranka* – SLS), imala je najveću podršku u ruralnim slovenskim područjima i među katoličkim klerom, koji se nerijetko neposredno uključivao u političku djelatnost stranke.² Najutjecajnijoj osobi na slovenskoj političkoj pozornici početkom stoljeća, Ivanu Šusteršiču, vodeći položaj unutar stranke omogućavala je upravo podrška ljubljanskoga biskupa Antona Bonaventure Jegliča, no svoju je legitimnost vođa SLS-a temeljio i na mogućnosti pristupa najvišim položajima u hijerarhiji Habsburške Monarhije. Ne čudi stoga da je i sam nerijetko obnašao važne funkcije.³

Stranka se do Prvoga svjetskog rata zauzimala za trijalističku ideju, odnosno udruživanje južnoslovenskih zemalja od Trsta do Drine. U toj je strategiji od ključne važnosti bilo formiranje strateškoga partnerstva s hrvatskim strankama u Istri i Dalmaciji koje su težile ujedinjenju hrvatskih zemalja, odnosno reformiranju Hrvatsko-ugarske nagodbe iz 1868. U tom je okviru SLS pristao na koncept hrvatskoga državnog prava, pokušavajući pod njegov kišobran staviti što je moguće više slovenskoga teritorija. Na drugoj strani, i u okviru pravaškoga programa iz 1894. potiče se ujedinjenje hrvatskih i slovenskih zemalja, što je imalo pozitivan odjek kod slovenskih političara. Traženje oslonca u Hrvatima u dijelu SLS-a bilo je samo taktičke naravi u kontekstu strategije odbijanja njemačkih i talijanskih pritisaka. Upravo je to, doduše već nakon raspada Habsburške Monarhije, opisao Anton Korošec, koji će se neposredno pred Prvi svjetski rat prometnuti u najvećega Šusteršičeva unutarstranačkoga konkurenta: „Cijelo vrijeme, dok je trijalistička ideja bila na površini, Slovenci su bili u strahu da neće ući u jugoslavensku skupinu. Zato smo se slovenski političari, možda i više nego što je bilo politički potrebno, stiskali uz Hrvate ... Svaki smo put, kada se pojavila bojazan da će na jugu nastati neka nova formacija, pogledavali prema Hrvatima i pokušavali se osloniti na njih. ... u cjelokupnoj smo politici održavali ideju da smo s Hrvatima jedan narod i da moramo dijeliti istu sudbinu.”⁴

Pored nacionalne, osnovna ideološka komponenta političkoga programa SLS-a bilo je katoličanstvo, koje se pak poklapalo s političkim ciljem stvaranja hrvatsko-slovenske državne jedinice u kojoj bi katoličko stanovništvo činilo većinu. Istovremeno je takav koncept isključivao mogućnost povezivanja s pravoslavnim državama, što je geopolitički i svjetonazorski približavalo SLS stavovima habsburške dinastije, posebice prijestolonasljedniku Franji Ferdinandu, čija je vizija bar naizgled koincidirala s trijalističkim željama slovenskih katoličkih narodnjaka. To je Šusteršič naknadno potvrdio u svojim me-

¹ PLETERSKI, *Dr. Ivan Šusteršič*, 33.

² ERJAVEC, *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*, 29-31.

³ Primjerice, i poglavara Kranjske (*Landeshauptmann*).

⁴ KRANJEC, „Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije”, 220; KRIZMAN, „Predavanje Antona Korošča o postanku Jugoslavije”.

moarima iz 1922.: „Tadašnje su okolnosti bile takve da je postojala samo jedna vidljiva realpolitička mogućnost za habsburške Jugoslaveni: pridobiti za svoje narodne vizije budućega cara i kralja, uvjeriti ga u usklađenost obostranih interesa te ga pripremiti za državni udar nakon njegova dolaska na prijestolje.”⁵

Druga po snazi slovenska politička stranka bila je Narodno-napredna stranka (NNS), koja je u većim gradovima – prije svega u Ljubljani, Trstu i Gorici – imala znatno bolji položaj od slovenskih katoličkih narodnjaka. Takav je urbani status stranci omogućavao lakši pristup svijetu visokoga obrazovanja i državnoj birokraciji, što je omogućavalo i veći potencijal za djelovanje u politici na državnoj razini.⁶ Najistaknutiji član NNS-a u to je vrijeme Ivan Hribar, koji je obnašao funkcije gradonačelnika Ljubljane između 1896. i 1910., člana Kranjskoga zemaljskog sabora i Carevinskoga vijeća u Beču, te je nakon Šusteršiča bio najvažnija slovenska politička figura toga razdoblja uopće. Godine 1906. i formalno je preuzeo čelnu poziciju u stranci čije su temeljne odrednice bile liberalizam, protuklerikalizam i južnoslavensko jedinstvo kao platforma za obranu slovenskih interesa u odnosima s Talijanima i Nijemcima, odnosno Austrijancima.⁷ Za NNS je pripadnost Slovenaca slavenskom svijetu bila mnogo važnija svjetonazorska odrednica od njihova katoličanstva. Posljedično je unutar slovenske političke utakmice NNS katoličkim narodnjacima predbacivao upravo pretjeranu poslušnost SLS-a Vatikanu i Beču, iako su ti centri moći, prema stavu NNS-a, često imali političke ciljeve suprotne slovenskim interesima.

Takva je politička podjela, uz povremeno upletanje marginalne Jugoslavenske socijaldemokratske stranke, na slovenskim područjima vrijedila do početka Prvoga svjetskog rata. U nastavku je analizom objava najutjecajnijih katoličko-narodnjačkih i liberalnih časopisa iz onoga vremena prikazan proces konvergencije glavnih političkih stavova, što je na kraju omogućilo zajednički nastup slovenskih katoličkih narodnjaka i liberala već prije završetka rata.

Dokazivanje lojalnosti i distinkcija jugoslavenskih ideologija

Atentat na Franju Ferdinanda naišao je na osudu praktički cijeloga slovenskoga političkog spektra, no slovenske su se stranke ipak bitno razlikovale glede mjera koje bi država trebala poduzeti. Kranjski je pokrajinski sabor na inicijativu slovenskih katoličkih narodnjaka, koji su činili većinu u tom zastupničkom tijelu, 1. srpnja 1914. izrijekom oštro osudio atentat i velikosrpsku propagandu, dok je Ivan Šusteršič od povjerenika SLS-a zahtijevao izvještavanje o svim pojavama velikosrpstva, zapravo o svim protudržavnim i protudinastijskim izjavama. Štoviše, Šusteršič je javno pozvao i na vojni od-

⁵ ŠUŠTERŠIČ, *Moj odgovor*, 65-66.

⁶ KOČKA, „Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft”.

⁷ MATKOVIĆ, *Premili Ivane*, 10.

govor Srbiji,⁸ a pritom ni glavno glasilo katoličkih narodnjaka, *Slovenec*, nije iznosilo drugačije stavove. Uredništvo časopisa nije pokazivalo ni najmanju sumnju u motive atentata: „Žalujemo prije svega Slovenci i Hrvati koje je (Franjo Ferdinand) volio, poštovao našu važnost za državu i našu odanost koja je naj snažnija podrška vevlasti Monarhije. ... sin srpskoga naroda uništio je život najvećega prijatelja austrijskih Jugoslavena. Bila je to crna mržnja koja je pogodila Franju Ferdinanda. Mržnja prema Austriji koja se isprijecila na putu velikosrpskim krivotvoriteljima; mržnja protiv onoga koji je htio konsolidirati Austriju i prije svega u njoj urediti jugoslavensko pitanje podržavajući hrvatske i slovenske elemente koji ne vole veliku Srbiju, nego u interesu svojega nacionalnog postojanja i svojega kulturnog napretka žele veliku Austriju, u kojoj bi svi Hrvati i Slovenci trebali biti ujedinjeni kao čvrsta međa između Zapada i Istoka.”⁹ Iz vizure *Slovenca*, i uzrok atentata i izvor budućih prijetnji bila je velikosrpska ideologija, koja „... nastoji stvoriti veliku srpsku državu na ruševinama Austrije, pregovarajući s Mađarima, Talijanima i Rumunjima. Pritom bi Hrvati i Slovenci bili dijelom žrtvovani svojim najgorim neprijateljima, Nijemcima, Talijanima i Mađarima, a dijelom bi završili pod jarmom netolerantnih, liberalnih i ujedno bizantskih Srba. Za nas Slovence sasvim je sigurno da bismo bili podijeljeni među najvećim nacionalnim neprijateljima. To za katoličke Jugoslavene ne bi bilo ‘nacionalno oslobođenje’, nego nacionalno ropstvo i smrt. Dijelili bismo sudbinu Bugara u Makedoniji, Grčkoj i Rumunjskoj, koje je Srbija nemilosrdno prodala tradicionalnim protivnicima slavenstva.”¹⁰ Može se zaključiti da uredništvo pravi distinkciju između dva bitno različita jugoslaventva. Prvo je bilo ono iz perspektive katoličkih Slovenaca i Hrvata koji su, prema Šusteršiču i *Slovencu*, u to vrijeme ustrajali na hrvatsko-slovenskoj jedinici unutar Austrije, što je zapravo bio stari trijalistički cilj prema kojem bi južnoslavenska područja, okupljena na temelju hrvatskoga državnog prava i sa središtem u Zagrebu, pored austrijske i ugarske jedinice bila treći političko-pravni element Habsburške Monarhije. Drugo je bilo takozvano neiskreno jugoslaventvo, koje želi nametnuti velikosrpski državni koncept: „Da Hrvati i Slovenci ne bi primijetili što ih čeka ako se osnuje velika Srbija, propaganda je, naravno iz Beograda, u austrijske jugoslavenske zemlje ubacivala zapanjujuće i varljive fraze o ‘jugoslavenskome nacionalnom kulturnom jedinstvu’. Pod tom krinkom provodi se propaganda u imperijalističke svrhe Kraljevine Srbije na štetu Austrije, hrvatske državne misli i nacionalne samostalnosti Slovenaca. Posebno je u te mreže upala mladež ... Vjerovala je u tobožnju misiju Srbije da ujedini sve Jugoslavene u sebi, da ih sve oslobodi i stvori jedinstvenu ‘jugoslavensku naciju’. Tako je šovinistički srpski imperijalizam zaslijepio mnoge mlade ljude. ... Gnjusni sarajevski zločin treba otrijezniti one koji su bili zavedeni. ... Tko je među njima slijedio ove ideje u dobroj namjeri, iz neznanja, iz maglovitoga idealizma, sada ima priliku

⁸ PLETERSKI, *Dr. Ivan Šusteršič*, 315.

⁹ „Ob rakvah”, *Slovenec* (Ljubljana), 30. 6. 1914., 1.

¹⁰ „Naš sovražnik”, *Slovenec*, 1. 7. 1914., 1.

promisliti kamo velikosrpska misao zapravo cilja, što želi, koje su joj stvarne namjere. Želi pogoditi Habsburgovce (...) nas Hrvate i Slovence, koji kao samostalna i kulturna, napredna i ujedinjena nacija možemo postojati samo u austrijskoj monarhiji. ... Svi domoljubni elementi dužni su učiniti sve da austrijsku katoličku misao u našem i hrvatskome narodu, u kojem je ona tako duboko ukorijenjena, uzdignu do takve snage i svijesti da velikosrpsko imperijalističko mišljenje, ma gdje ono bilo, bude potpuno uništeno i ugušeno. To hitno zahtijeva naš vitalni nacionalni interes. Želimo postojati kao nacija, što možemo samo u ovoj monarhiji, želimo sačuvati našu kršćansku kulturu i civilizaciju kojoj prijete bizantska Srbija, ne želimo imati ništa s anarhističkim srpskim liberalizmom, koji ima svojega saveznika u slavenskom liberalizmu.”¹¹ Slovenski su katolički narodnjaci, dakle, velikosrpsku ideologiju stavljali u kontekst liberalizma koji je male narode prisiljavao na asimilaciju i posljedično njihovo nestajanje. Uz identifikaciju glavnoga vanjskog neprijatelja, *Slovenec* je jasno naglasio i koja je politička opcija prema SLS-u glavni unutarnji suparnik – slavenski, odnosno slovenski liberali. U tom su se okviru pojavljivali i pozivi na uništenje velikosrpske državne ideje, čak i na ratnu osvetu te retribucijske mjere koje je prema Srbiji trebala poduzeti Austro-Ugarska.

Pozive na kažnjavanje Srbije ipak treba staviti u kontekst vremena. Naime, austrijski su velikonjemački političari nakon atentata u svojim časopisima Slovence preko njihova slavenstva povezali sa Srbima te time i trijalistička nastojanja gurali u kontekst protudržavne politike. *Slovenec* o tom piše: „Ne možemo tolerirati da naši nacionalni neprijatelji zlorabe čin srpske ruke, ocrnjuju lojalni hrvatski i slovenski narod da bi autoritativne krugove usmjerili u protuslavenski kurs u našim zemljama uopće, da bi ubrzali germanizaciju i suzbili naše pravedne nacionalne zahtjeve. Stoga se sav katolički slovenski i hrvatski narod mora svom snagom odlučiti na uništenje velikosrpske imperijalističke ideje koja se temelji na strašnom sarajevskom događaju te se širi putem plaćenih emisara. ... Moramo dostojanstveno osvetiti smrt našega najvećeg prijatelja neumornim i neustrašivim radom za njegove vjerske i domoljubne ideale. Naš je neprijatelj velikosrpska imperijalistička misao – ona mora biti ugušena.”¹² Jednim su dakle dijelom pozivi na kažnjavanje Srbije i gušenje velikosrpstva predstavljali upravo pokušaje skidanja stigme neloyalnih Austrijanaca sa slovenskoga naroda, pa se najžešća protusrpska retorika upotrebljavala upravo u onim člancima koji su pozivali na trijalističku reformu Habsburške Monarhije.

Frustrirani pisanjem pojedinih njemačkih časopisa, koji su nakon atentata u isti koš stavljali sve Južne Slavene, *Slovenec* izričito navodi da se upravo SLS čitavo vrijeme zauzimao za stvaranje hrvatsko-slovenske jedinice koja bi imala obrambenu funkciju pred ekspanzivnim velikosrpstvom te da su upra-

---

¹¹ *Isto.*

¹² *Isto.*

vo Slovenci i Hrvati najlojalniji branitelji austrijske države.¹³ Te je teze na velikom skupu SLS-a 5. srpnja 1914. ponovio i Šusteršič, koji se u međuvremenu i osobno našao na udaru pojedinih njemačkih glasila da je prikriveni igrač velikosrpske politike:¹⁴ „Tko vjeruje da je Pilat nevin za Kristovu smrt, tko vjeruje u to, neka vjeruje i da je srpska vlada, vlada ubojica, vlada beskrupuloznih ubojica koji su na brutalan način ubili i zaklali vlastitoga kralja, neka vjeruje da je ta vlada nevinna! Bombe su urotnici dobili u Beogradu. Bombe koje su bacili iz vojnoga su arsenala u Kragujevcu. Možda se u Srbiji prodaju bombe kao kod nas krumpir i mrkva? ... Dragi moji, bombe i revolveri, čak i novac je u Beogradu dan ovim mladićima koji su počinili zločin. Tamo se kuhala ta zločinačka zavjera, jer su se bojali da će, ako Franjo Ferdinand postane car, to biti kraj velikosrpske propagande i svatko tko ima bilo kakve sumnje neka pogleda ovo bezobrazno pisanje srpskih novina ... Ako list piše da mučenici nisu nadvojvoda Franjo Ferdinand i Sofija, već da je ubojica mučenik, to je vjerojatno dovoljno. I srpska vlast to tolerira! Tim povodom srpski listovi još uvijek ismijavaju Austriju, govoreći da je klimava. Neka radije pogledaju trulež vlastite zemlje koja smrdi po cijeloj Europi. Mi Austrijanci imamo, hvala Bogu, cara milošću Božjom, a Srbi imaju svojega kralja milošću ubojica. ... a kad nas car pozove da se obračunamo sa zločincima koji su izazvali sarajevsku katastrofu, onda će ova tzv. ‘braća Srbi’ podsjećati na one janjičare koji su svojedobno klali svoju braću (...) onda će ta ‘braća’ osjetiti našu šaku, onda će teška šaka slovenskoga vojnika, slovenskih momaka razdrobiti krhotine onoga Srbina u kojem živi pohlepna megalomanija.”¹⁵ Ljubljanski biskup Jeglič ocijenio je taj Šusteršičev govor oštrim, no pravednim¹⁶ i pritom u svoje memoare zapisuje: „Nadam se da će centralna vlada uvidjeti kako je svojim nasilnim postupanjem protiv Slavena općenito, a posebice protiv Hrvata, podupirala srbofilstvo. Neka također uvidi da jugoslavenski elementi nisu pouzdani, dostojni povjerenja smo samo mi, katolici, koji se Boga bojimo i stoga svoju domovinu ljubimo.”¹⁷

Ništa manje jasno glede atentata i distinkcije jugoslovenstva nije bilo ni uredništvo katoličkoga lista *Zora*: „Prokleta ruka ludoga razbojnika usmrtila je u ime srpstva najplemenitijega prijatelja Jugoslavena, usmrtila je i njegovu ženu, plemenitu slavensku krv, najljepši biser u kruni naše vladarske dinastije, koju su srca svih austrijskih Slavena uzbuđeno grlila u najiskrenijoj ljubavi. Uzalud ovih dana tražimo srpsko viteštvo, ni traga ljutnji i bijesu prema izopćeniku koji je svojoj izopačenoj strasti žrtvovao visoku ženu koja je živjela samo uz svoje ognjište. Jedino Slovenci i Hrvati tuguju nad grobovima svojih nada i liju suze nad lijesom kojim je prekriven naš nesretni kralj, naša nesretna kraljica. Božica osvete [...] okrutno će progoniti one koji su svojom

¹³ „Kaj pa zdaj?“, *Slovenec*, 4. 7. 1914., 1.

¹⁴ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 24.

¹⁵ „Pod staro slovensko zastavo“, *Slovenec*, 6. 7. 1914., 1-2.

¹⁶ JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 6. 7. 1914., 592.

¹⁷ *Isto*, 5. 8. 1914., 594.

zlom rukom posegnuli u krv, sve dok se zlokobni čin ne osveti... Sigurno je, međutim, da je mladi atentator bio prožet srodnim idejama i oruđem onih čimbenika koji moralno i materijalno podupiru i propagiraju novi jugoslaven-ski nacionalistički pokret. Možda će sada Slovenci i Hrvati progledati i pustiti trećega 'brata' da ode svojim putem mimo praga naše kuće.¹⁸ Odbacivanje jugoslavenstva pod vodstvom Srba iz vizure slovenskih katoličkih narodnjaka bilo je pitanje opstanka i Slovenaca i Hrvata, smatrajući da bi pristanak na širu (jugo)slavensku ideologiju katoličke Južne Slavene doveo u položaj u kojem bi o njihovoj sudbini odlučivali pravoslavni centri moći: „Možemo u dubini duše biti uvjereni da će nas, Slovence, službena Rusija prodati za Dardanele, a službena će Srbija napraviti isto za zdjelu leće na istočnoj obali Jadrana. Nemamo prijatelja izvan Monarhije. Bez iluzija! ... I oni koji trezveno misle uvjereni su da je opstanak Slovenaca zajamčen samo pod habsburškim orlom.”¹⁹ Kao alternativu srpskom jugoslavenskom nacionalizmu *Zora* pored trijalističke vizije postavlja i šire povezivanje katoličkih Slavena u Monarhiji: „Možemo se ponositi svojom tradicijom, svojom organizacijom, koja uključuje ne samo južnu nego i sjevernu braću; još tješnje se povežimo s drugovima Hrvatima, još tješnji neka budu kontakti s Česima i Poljacima. ... Temeljitim teorijskim i praktičnim radom utemeljenim na našim načelima katolički Slovenci i Hrvati riješit ćemo austrijski jugoslavenski problem. Na međunarodnom planu, masonerija, koja služi interesima židovstva i kulturi bombi te razbojnika, neće vladati u našem vilajetu, pa čak i ako masoneriji služi naš brat po krvi.”²⁰

Njemački su pritisak nakon 28. lipnja 1914. najjače osjetili koruški Slovenci. Atentat je i za njih značio pucanj u nadu da bi se u Kuruškoj ipak moglo približiti realizaciji ideje razgraničenja između njemačkoga i slovenskoga područja, što bi umanjilo njemačke pritiske koje je u toj pokrajini već prije doživljavalo slovensko stanovništvo. Ne čudi zato pisanje slovenskoga katoličkog časopisa *Mir*, koji konstatira: „Posebice mi Slovenci i Hrvati imamo specifičan razlog za tugovanje nad otvorenim grobom pokojnoga prijestolonasljednika. Bio nam je posebno blizak, mio i drag ... nije bio katolik samo po krsnom listu, ne samo za paradu, nego su on i cijela njegova obitelj uistinu živjeli katolički život ... Zato su ga ljuto mrzili neprijatelji svete Crkve: pravoslavna Srbija, Los-fon-Romovci²¹ i sva masonerija. Svima je njima jednako bio prepreka na putu i svi su jednako odahnuli kad je pao. ... uvidio je da moć zemlje na jugu mora počivati na Slovincima i Hrvatima (...), koji su uvijek bili najvjerniji stup Monarhije i dinastije, koji su u teškim i nesretnim danima uvijek nepokolebljivo stajali uz svojega cara, čak i od drugih naroda potlačeni i potlačeni od vlade njemačke i mađarske, premda smo bili pastorki u zajedničkoj kući, mi Slovenci i Hrvati uvijek smo služili državi i dinastiji s odanošću i ljubavlju

¹⁸ „Jugoslavansko gibanje”, *Zora* (Ljubljana), 1913./1914., 258.

¹⁹ *Isto*, 259-260.

²⁰ *Isto*, 260-261.

²¹ Los von Rom – pokret kojim se željelo odvojiti katolike od Rima jer se smatralo da Katolička crkva slabi njemačku nacionalnu ideju.

prvorodunca! ... Danas se priznaje da je u planovima pokojnikovim nama Slovencima i Hrvatima bila dana osobito važna zadaća, da nas je htio uzdići u novi politički život, da nam je htio nekako oživjeti staru Iliriju! Jedan je visoki dostojanstvenik ovih dana rekao da smo mi Slovenci s Franjom Ferdinandom izgubili moćnoga zaštitnika! Želio je nacionalno i politički zadovoljiti nas i Hrvate i u ta dva naroda stvoriti snažan bedem protiv velikosrpske i talijanske propagande te im izmaknuti tlo pod nogama. Zato je i bio prepreka na putu te propagande i zato je morao pasti. ... Zato su slovenski i hrvatski narod ustali kao jedan da daju oduška svojoj boli zbog gorkoga gubitka. Hrvati su u svetom gnjevu jurišali na Srbe te je došlo do krvavih obračuna, dok smo mi Slovenci doduše tiho, ali dostojanstveno izražavali svoju iskrenu, duboku tugu u bezbrojnim izjavama svih naših organizacija, društava i mnogih pojedinaca.”²² Unatoč takvim izjavama, koruški njemački nacionalisti nisu odustajali od povezivanja Slovenaca s atentatorima na Franju Ferdinanda i time su dovodili u pitanje slovensku odanost Habsburškoj Monarhiji i Austriji. Štoviše, slovenske pokušaje političke emancipacije izjednačavali su s velikosrpskim programom, pa su koruški Slovenci, slično kao njihovi sunarodnjaci iz Kranjske, morali svakodnevno dokazivati svoju lojalnost postojećoj državi i naglašavati distinkciju između programa hrvatsko-slovenske države i velikosrpskoga koncepta: „Mi znamo zašto se otvorena srca držimo Austrije; znamo da izvan nje nemamo što tražiti, da izvan njezinih granica nemamo braće po krvi poput Nijemaca i Talijana, koji u slučaju nesreće mogu pasti u meke ruke već ‘spašene’ braće. Kod nas je drukčije: naše je domoljublje, dakle, utemeljeno na egzistencijalnim uvjetima postojanja našega naroda ... Zato je nečuvena besramnost kako u posljednje vrijeme neki divlji njemački listovi, poput ‘Freie Stimmen’, kleveću i lažu. (...) ‘Freie Stimmen’ (...) je prije samo nekoliko mjeseci pisao o prijestolonasljedniku tako da je glavni državni odvjetnik morao dati ostavku (...) jer ga nije zaplijenio. A sad nas upravo ti isti žele učiti domoljublju i odanosti! Ti ljudi koji hodočaste na Bismarckov grob (...), ti štovatelji svega što miriše na Prusku (...), ti ljudi koji redovno završavaju sastanke prkosnom pjesmom ‘Wacht am Rhein’, ti ljudi koji čak i u austrijskom parlamentu kliču ‘Heil Hohenzollern’ – navlače plašt austrijskoga patriotizma i usuđuju se sramotiti naše domoljubne osjećaje pune sućuti te izazivaju lojalno slovensko stanovništvo na ovaj nečuvan način!”²³ U sklopu kampanje dokazivanja lojalnosti Austriji, kojoj su slovenski katolički narodnjaci u ono vrijeme pripisivali atribut „zaštitnika malih naroda”, u Koruškoj su se organizirali skupovi na kojima su se izražavale proaustrijske i protusrpske parole. Evgen Jarc, primjerice, u sklopu skupa slovenskih katolika u Koruškoj u srpnju 1918. naglašava: „To nas je pogodilo u prvom redu kao Jugoslavena. Zašto je ubijen? Iznenadujući odgovor! Metak Jugoslavena – Srbina ubio je najvećega prijatelja Jugoslavena, u jugoslavenskom gradu kojim je vladao slavenski ministar. Tko može objasniti ovu tragediju? Imamo objašnjenje. Velikosrpska agitacija (...)

²² „Tabor v Št. Jakobu v Rožu.”, *Mir* (Klagenfurt/Celovac), 18. 7. 1914., 1-2.

²³ *Isto*, 2.

znala je da Franjo Ferdinand želi udovoljiti Slovincima i Hrvatima te im dati nacionalna prava. To je protiv velikosrpskoga programa. Budući da nas je želio zadovoljiti, pao je kao žrtva.”²⁴

U to se vrijeme ni *Straža*, mariborski časopis slovenskih katoličkih narodnjaka koji je tada bio pod utjecajem Antona Korošca, nije razlikovala glede prenošenja protusrpskih stavova. Naglašavala je da Srbi u Habsburškoj Monarhiji imaju, primjerice, mnogo bolje uvjete za narodnu autonomiju nego Bugari u takozvanoj Novoj Srbiji (Makedoniji), no da Bugari unatoč represiji pokušavaju legalnim putem popraviti status te nisu zločinci za razliku od Srba.²⁵ Već 6. srpnja *Straža* je pisala i o spekulacijama prema kojima je Gavrilo Principu oružje za atentat dao Milan Pribičević (Svetozarov brat i časnik u srpskoj vojsci)²⁶ te da su atentatori povezani ne samo s velikosrpskim krugovima nego i s protukatoličkim socijaldemokratima.²⁷ U nepunih mjesec dana u slovenskim katoličko-narodnjačkim glasilima atmosfera se užarila do te mjere da je *Slovenec* objavio pjesmu „Bojni grom”, u kojoj se traži osveta za Franju Ferdinanda: „S kanoni vas pozdravimo vi Srbi; dom hladan vam postavimo ob vrbi...” („Topovima vas pozdravljamo, vi Srbi; dom vam hladan postavljamo uz vrbu...”)²⁸

Objave katoličko-narodnjačkih glasila, bila ona iz Kranjske, Štajerske ili pak Koruške, bila pod utjecajem Janeza Evangelista Kreka, Antona Korošca ili Šusteršiča, nisu se bitno razlikovale, iako će kasnije neki povjesničari²⁹ naglašavati da je dio SLS-a bio nezadovoljan porukama koje je u javnost početkom rata slao Šusteršič.

U poziciji petokolonaša

Ubojstvo Franje Ferdinanda i njegove supruge rezultiralo je osudom i kod slovenskih liberala, no to se odnosilo na sam čin ubojstva, ne i na njegove političke motive. Štoviše, pojedinci poput Ivana Laha, koji su jugoslavenstvo mjerili prema stupnju usklađivanja vlastitih političkih ciljeva s onima Kraljevine Srbije, smatrali su atentat dokazom da je Bosna i Hercegovina (BiH) srpska i da takva želi i ostati. Krivci za nemire prema tome mišljenju bili su oni koji su provocirali srpski narod u vrijeme velikih narodnih obljetnica, u prvom redu sam prijestolonasljednik.³⁰ Ivan Hribar, primjerice, kad je već bila formirana Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevina SHS), u svojim memoarima piše da je Franjo Ferdinand bio autokrat i apsolutist najgore vrste te da je njegova smrt čovječanstvo gurnula u najkrvaviji rat dotad, no da je

²⁴ *Isto*.

²⁵ „Bolgarski glas o atentatu.”, *Straža* (Maribor), 10. 7. 1914., 2.

²⁶ „Nekaj o Milanu Pribičeviću.”, *Straža*, 6. 7. 1914., 2.

²⁷ „Čabrinovič – socijaldemokrat.”, *Straža*, 10. 7. 1914., 2.

²⁸ „Pod staro slovensko zastavo”, *Slovenec*, 24. 7. 1914., 1.

²⁹ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 11-12.

³⁰ LAH, *Knjiga spominov*, 84.

nakon toga nikla sloboda za potlačene narode. Pritom dodaje: „Da je Franjo Ferdinand ostao živ i da je zasjeo na prijestolje nakon Franje Josipa, svijet ipak ne bi ostao uskraćen za veliko klanje. No, po svoj prilici, to ne bi donijelo slobodu potlačenima i kulturu novoga rasta kakva se sada srećom počinje primjećivati, nego bi slijedilo još gore ropstvo i, kao rezultat toga, opasno propadanje duhovnoga dobra.”³¹ Prema Hribaru je dakle rat bio neizbježan, no njegov zapis možemo razumjeti i kao bojazan da bi Franjo Ferdinand ipak uspio sačuvati Habsburšku Monarhiju i time spriječio formiranje Kraljevine SHS. „Na sreću”, pisao je Hribar, 1914. ipak se pojavio Gavrilo Princip, koji je svojim „junačkim činom” stvorio povod za ujedinjenje.³² Dakako, tako snažnih izljeva protuhabsburških stavova na početku rata kod slovenskih liberala nije bilo. Štoviše, uredništvo *Slovenskoga naroda*, najtiražnijega i najutjecajnijega slovenskoga liberalnog dnevnika, smrt Franje Ferdinanda u početku opisuje kao nenadoknadv gubitak za državu,³³ ali se protivi ultimatumu Srbiji te posljedičnoj vojnoj invaziji na tu zemlju. Uredništvo lista također je snažno kritiziralo reakcije usmjerene protiv srpskoga pučanstva: „Brzjav javlja da su najniži slojevi, muslimani i katolici, pokrenuli pravi pogrom nad Srbima u Sarajevu. Ova rulja napada Srbe, ubija ih i kolje, uništava im imovinu, ruši im kuće, stanove i radionice te krade, krade, krade... I službena izvješća opširno javljaju o tome, ali ništa ne govore što je učinjeno protiv toga. U Bosni ima preko tisuću vojnika, tisuće žandara i policajaca te detektiva, ali katolička i muslimanska rulja i dalje može ubijati, paliti, pljačkati i krasti. Atentati na nacionalne predstavnike i vladare nisu neuobičajeni. ... ali nikada i nigdje cijeli narod nije preuzeo odgovornost za postupke pojedinaca, nikada i nigdje se takav čin nije osvećivao ubijanjem, pljačkom i krađom nedužnih ljudi kao što se to sada događa u Bosni. Ovo nisu domoljubne demonstracije (...) to su zločini koje su počinili svećenici i njihovi saveznici iz političkih razloga.”³⁴

Slično su pisali svi liberalni časopisi, a najoštrij i kritici protusrpskih reakcija bili su liberalni slovenski studenti u Pragu koji su se okupljali oko pretežno srbofilskih časopisa (*Glas juga, Naš glas, Slovenski dom, Dan*). Bilo je doduše i drugačijih reakcija. Primjerice, tadašnji gradonačelnik Ljubljane Ivan Tavčar ispraćao je vojnike na bojišnicu govoreći im pritom da će se boriti za slovenski narod,³⁵ no to ipak nije bio pravi odraz mišljenja većine slovenskih liberala. NNS je ostao na prijeratnoj poziciji prema kojoj je Srbija činila neizostavni dio zamišljene južnoslavenske zajednice, stoga se stranka našla na udaru tadašnjih austrijskih vlasti. Već u kolovozu 1914. zatvoren je Ivan Hribar bez obzira na to što su slovenski liberali u Ljubljani tada bili na vlasti.³⁶ Pod još oštrijim režimom našli su se liberali u Goričkoj, gdje su talijanske vlasti slovenska društva prikazivale kao prosrpsku petu kolonu te su zatvarale

³¹ HRIBAR, *Moji spomini*, II, 415.

³² *Isto*, 423.

³³ „V žalnih dnevh”, *Slovenski narod* (Ljubljana), 2. 7. 1914., 1.

³⁴ „Pogrom na Srbe”, *Slovenski narod*, 1. 7. 1914., 1.

³⁵ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 16.

³⁶ HRIBAR, *Moji spomini*, II, 12.

utjecajnije pojedince.³⁷ S obzirom na kasniji razvoj događaja i ulogu Italije u ratu, paradoksalno zvuči činjenica da su gorički Talijani 1914. organizirali čak i „domoljubne” skupove na kojima su se orile austrijske i protuslavenske parole. Unatoč tomu, neosporan je zaključak da su liberalna slovenska glasila zaista pokazivala simpatiju prema Srbima i Srbiji, koja je iz njihove vizure i dalje predstavljala Pijemont jugoslavenstva.³⁸ Uz to, slovenski su liberali početak ratne kampanje iskoristili i za kritiku djelovanja SLS-a, navodeći da „slovenski svećenik nije ni Slovenac ni Slaven te je stostruko gori od svakoga nacionalnog neprijatelja. Nijemci, Mađari i Talijani su otvoreni neprijatelji, a slovenski je svećenik podao izdajica kojemu više nije mjesto u slavenskoj obitelji i mora biti protjeran s prezirom ako se ikada želi pretvarati da je Slovenac i Slaven.”³⁹ Sam početak rata nije dakle obilježilo mijenjanje ideološkoga usmjerenja ni katoličkih narodnjaka ni liberala. Naprotiv, čini se da je razlike između dviju glavnih slovenskih političkih stranaka još produbio.

Ustrajanje na slovensko-hrvatskoj nedjeljivosti

Za Slovence je najvažniju prekretnicu u prvom dijelu rata, pored relativnih vojnih neuspjeha u Srbiji,⁴⁰ označilo stupanje Italije na stranu Antante. To nije samo ugrožavalo slovenski zapadni teritorij, nego je iz vizure slovenskih katoličkih narodnjaka neprijatelj dolazio s područja na kojem se nalazio vrhovni autoritet – Papa. Janez Evangelist Krek, koji je dotad bio nešto umjereniji u javnim nastupima, pojačao je svoju aktivnost, a poglavito je nastojao osnažiti svoje veze s Hrvatima.⁴¹ U dogovoru s hrvatskim partnerima SLS se obratio neposredno Papi spomenicom⁴² čiji je cilj bio podsjetiti Vatikan na zahtjeve Slovenaca i Hrvata, njihovo nacionalno i vjersko jedinstvo te važnost koju imaju u pogledu prisutnosti katoličkoga elementa na Balkanu. Taj je dokument bio revolucionaran za slovensku katoličko-narodnjačku političku struju jer se u njemu prvi put spominje i mogući raspad Austro-Ugarske. Antun Mahnić, koji je spomenicu sastavio, predlaže uključivanje svih Slovenaca i Hrvata u hrvatsko kraljevstvo bez Srbije.⁴³ Isto su zahtijevali i hrvatski te slovenski svećenici u Rijeci, a na tom je saboru sudjelovao i Krek. Taj je memorandum predložio već dobro poznati trijalistički model i doduše pretpostavljao opstanak Habsburške Monarhije, no posebno je naglašavao da Slovenci i Hrvati imaju pravo na slobodan odabir vlastitoga vladara. Slovenski povjesničar Janko Pleterski na temelju svjedočenja ruskih agenata spekulirao je da se na tom sastanku govorilo i o mogućnosti priključivanja hrvatskih i slovenskih

³⁷ GABRŠČEK, *Goriški Slovenci*, 471.

³⁸ IVAŠKOVIĆ, „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova”.

³⁹ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 11.

⁴⁰ SVOLJŠAK, ANTOLIČIĆ, *Leta strahote*, 137.

⁴¹ RAHTEN, *Zavezništva in delitve*, 208-209.

⁴² MATIJEVIĆ, „Biskup Mahnić i talijanska okupacija otoka Krka”.

⁴³ PRUNK, TOPLAK, HOČEVAR, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, 68-69.

teritorija Srbiji pod vladavinom Karađorđevića, što je objasnio kao neiskreno taktiziranje provedeno u dogovoru s Antom Trumbićem i Franom Supilom s ciljem požurivanja austrougarskih vlasti u povezivanju slovenskih i hrvatskih teritorija.⁴⁴ Čak i da su te spekulacije o riječkom sastanku osnovane, o tome se sigurno nije govorilo na sastanku Hrvatsko-slovenskoga parlamentarnoga kluba u listopadu 1915. u Mariboru. Tu se, naime, opet izričito spominje samo potreba za hrvatsko-slovenskom jedinicom unutar Habsburške Monarhije te se implicira pogubnost dualističkoga uređenja. U studenom iste godine o hrvatsko-slovenskom povezivanju govore i Šusteršič te ljubljanski biskup Jeglič. Njemački nacionalizam ocijenili su kao najveću prijetnju za Slovence, a njegovu mađarsku inačicu za Hrvate, stoga i njih dvojica ponovo donose zaključak o nužnosti hrvatsko-slovenskoga ujedinjenja.⁴⁵ Na istom se sastanku donosi i nacrt pokušaja utjecanja na novoga prijestolonasljednika Karla I. (IV.), što je poslije rezultiralo novom spomenicom, kojom su u siječnju 1916. slovenski biskupi apelirali na nužnost jednakopravnosti svih naroda u državi.

Razvoj situacije na terenu ipak nije išao u prilog zahtjevima SLS-a, što se odrazilo na pesimističnije pristupanje mogućnosti ujedinjenja Hrvata i Slovenaca. To se moglo primijetiti već 16. prosinca 1915. na sastanku Hrvatsko-slovenskoga kluba u Mariboru, kad je na izlaganje Vjekoslava Spinčića, prema kojem je trebalo pripremati sve pokrajinske skupštine na jedinstven nastup za ujedinjenje Hrvatske, Slavonije, Dalmacije, BiH te slovenskih područja, Krek ustvrdio da Slovenci i Hrvati sami ipak neće moći postići taj cilj te bi se trebali osloniti još na Nijemce ili Mađare. U potonjem bi slučaju trebalo ići na traženje subdualističkoga rješenja, a prvi bi korak trebalo biti osiguravanje BiH posebnoga statusa kao što ga je Hrvatska-Slavonija imala unutar Ugarske. Spinčić je pak smatrao da bi uspostavu posebne jedinice okupljene oko Hrvatske trebalo tražiti zajedno s podupiranjem poljskih političko-pravno emancipacijskih zahtjeva. Pritom bi Hrvatsko-slovenski klub trebao tražiti i potporu drugih južnoslavenskih stranaka, među ostalima i slovenskih liberala. No Krek je i u tom pitanju bio suzdržan jer je smatrao da bi povezivanje s liberalima Šusteršič mogao iskoristiti u kontekstu njihova unutarstranačkoga spora.⁴⁶ Nejedinstvo SLS-a usporavalo je dakle donekle slovensku konvergenciju i posljedično povezivanje na široj južnoslavenskoj osnovi, no Krekova suzdržanost bila je razumljiva i s aspekta suzdržanosti austrijske vlade. Spinčić se u to mogao uvjeriti u siječnju 1916. na sastanku s ministrom unutarnjih poslova Hohenloheom, koji mu je iznio planove i razmišljanja vlade o reformi Austrije nakon, kako je sam ministar predviđao, pobjede Centralnih sila u ratu.⁴⁷ Plan je pored njemačko-češke uključivao i formiranje poljske te južnoslavenske, odnosno hrvatske jedinice. Potonja međutim ne bi uključivala i slovenska područja. Teško je vjerovati da Krek nije predviđao taj stav vla-

⁴⁴ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 54-55.

⁴⁵ JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 8. 11. 1915., 642.

⁴⁶ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 67-68.

⁴⁷ MATKOVIĆ, JONJIĆ, „Dva nepoznata dokumenta Ive Pilara”.

dajućih, stoga njegovo inzistiranje na traženju izvanjužnoslavenske potpore pri rješavanju južnoslavenskoga pitanja i priključivanja Slovenaca Hrvatima u slučaju pozitivnoga ratnog ishoda za Habsburšku Monarhiju možemo smatrati posljedicom realpolitike, odnosno uviđanja da nijedan ishod rata ne nudi optimističnu perspektivu za Slovence. Pobjeda Antante nosila je vrlo izvjesno talijansko anektiranje dobrog dijela slovenskih područja, dok bi pobjeda Centralnih sila za Slovence donijela još snažniji pritisak austrijskih Nijemaca.

Na drugoj su strani slovenski liberali, unatoč nadzoru državnih vlasti, u skladu sa svojom panslavenskom orijentacijom uspjeli uspostaviti kontakt s tadašnjom ruskom vladom i zatražiti pomoć u pogledu sprečavanja podjele slovenskoga i hrvatskoga teritorija između velikih sila u slučaju pobjede Antante. U skladu s tim, u zimu 1914. Hribar pokušava iskoristiti geopolitičko preslagivanje da bi Rusiju zainteresirao za pitanje Trsta. Tadašnjem ruskoj ministru vanjskih poslova Sergeju Sazonovu predlaže ideju prema kojoj bi Trst, ako grad postane jugoslavenska luka, bio uporište ruske mornarice.⁴⁸ Istovremeno NNS preko više kanala održava i komunikaciju sa srbijanskim predstavnicima. Primjerice, Hribar pokušava zainteresirati Pašića za ideju slavenske banke s francuskim kapitalom, a u listopadu 1914. Andrej Munič, urednik tršćanskoga časopisa *Jugoslavija*, i Leopold Lenard, svećenik u selu Slap kod Vipave, pišu srpskoj ministru vanjskih poslova o želji Slovenaca za udruživanjem sa Srbima i Hrvatima. Pritom izražavaju želju da Sloveneci prema Srbiji budu u jednakom odnosu kao što je Bavarska prema Prusiji. Kao alternativu tome navode Sloveniju kao protektorat velikih sila sve dok ne nastupe okolnosti koje bi omogućile spajanje Slovenije s Jugoslavijom. Slovenskim se teritorijem pritom označava prije svega Trst, a u dopisu se naglašava da autonomija ne pripada samo Hrvatima nego i Slovencima. Slična je spomenica bila predana i ruskom konzulu u Veneciji.⁴⁹ Na kraju je NNS ipak ostao praznih ruku. Rusija je, naime, odlučila ne zaoštravati odnose unutar Antante na račun, iz njihove vizure, marginalnih balkanskih interesa.⁵⁰ Unatoč tomu, ti pokušaji, kako SLS-a prema Vatikanu tako i NNS-a prema Rusiji, u prvoj godini rata upućuju na primarni geopolitički cilj dviju najjačih slovenskih stranaka, a to je osiguravanje slovensko-hrvatskih područja u jednoj državnoj formaciji, dok se o širem jugoslavenstvu (izvan Habsburške Monarhije) možda razmišljalo u liberalnim krugovima, ali je s obzirom na tijek rata u njegovoj prvoj polovici ta vizija bila izvan okvira ostvarivoga. Pritom je vrlo važna činjenica da ni diplomatske aktivnosti SLS-a ni one NNS-a nisu polučile znatniji rezultat, što je pored ostalih čimbenika utjecalo na usmjeravanje obiju stranaka prema postizanju većega stupnja unutar-slovenske kohezivnosti.

⁴⁸ HRIBAR, *Moji spomini*, II, 74-75.

⁴⁹ PLETERSKI, *Prva odlučitev Slovencev za Jugoslavijo*, 33-34.

⁵⁰ PRUNK, *Slovenski narodni vzpon*, 172-174.

Razlozi približavanja

Nakon ulaska Italije u rat drugi su prijelomni trenutak rata označile dvije smrti vodećih ljudi u Austriji. Najprije je 21. listopada 1916. u atentatu ubijen predsjednik vlade Cislajtanije Karl von Stürgkh, a samo mjesec dana poslije umire i Franjo Josip. Prva je smrt djelovala nepovoljno na položaj SLS-a jer su njemački nacionalistički časopisi još pojačali kritiku emancipacijskih nastojanja unutar Austrije te su čak i trijalističku ideju označavali kao politiku iredentizma, rušenja Monarhije i približavanja Slovenaca Srbiji. Smrt Franje Josipa nije pak bila neočekivana, a u zadnjim je mjesecima bio sveden na funkciju simbola Monarhije te su sve oči bile uperene u njegova nasljednika.⁵¹ Budući da je među savjetnicima novoga austrijskog cara i ugarskoga kralja Karla I. (IV.) bio i velik broj pripadnika takozvanoga belvederskoga kruga, na trenutak se činilo da će novi vladar početi provoditi planove koje je prije njega prema slovenskim nadama bio zacrtao Franjo Ferdinand. Krek je nastavio suradnju sa Starčevićevom strankom prava, čiji su se pristaše pretežno nazivali starčevićancima, a koji su u Hrvatskom saboru trebali artikulirati zahtjev za državnopravnu reformu koja bi ujedinila hrvatska i slovenska područja. Stavovi glede načina implementacije toga plana nisu bili jedinstveni, što se manifestiralo na novom sastanku Hrvatsko-slovenskoga kluba 28. studenog 1916. u Grazu, gdje je većina poduprla ideju da prema Beču treba nastupiti usklađeno s Česima. Takav je zaključak implicitno potvrdio gubitak snage Šusteršiča unutar Kluba. On je, naime, poučen iskustvom raspada nekadašnjega parlamentarnoga Slavenskog saveza koji su bili uzrokovali upravo partikularistički ciljevi Čeha, bio protiv slovenskoga oslanjanja na češke stranke. Kreku je prevagu donijela podrška Spinčića, koji je zastupao stajalište šire južnoslavenske akcije, što je pored 20 članova SLS-a, četiri dalmatinska i tri istarska pravaša impliciralo uključivanje Dalmatinskoga kluba (pet dalmatinskih Hrvata i dva srpska predstavnika) te predstavnika slovenskih liberala.

Od slovenskih se liberala podrška pokušavala dobiti na nižoj razini, prije svega kod dijela naprednjaka okupljenih oko tršćanske *Edinosti*. Ne čudi stoga što je upravo taj časopis popratio sastanak Hrvatsko-slovenskoga kluba sa zaključkom da je potrebno poduzeti sve mjere s ciljem udruživanja cjelokupnoga slovenskog i hrvatskog naroda pod žezlom Habsburgovaca.⁵² Velik je dio tršćanskih Slovenaca na početku rata intimno doduše bio na strani Srbije, no kad se u rat uključila Italija, prevladao je strah da bi eventualni poraz Austro-Ugarske značio i talijansku aneksiju Primorja. Ipak, ne treba zanemariti da je mržnja pojedinih liberala prema Austriji išla toliko daleko da su se, paradoksalno, čak nadali da bi Talijani mogli brzo doći do Ljubljane i time potaknuti kapitulaciju Habsburške Monarhije te stvaranje južnoslavenske države oko Srbije. Gubitak dijela slovenskih teritorija nisu dakle smatrali važnijim od

⁵¹ SVOLJŠAK, ANTOLIČIČ, *Leta strahote*, 83-95.

⁵² „Razne politične vesti”, *Edinost* (Trst), 3. 12. 1916., 1.

šire južnoslavenske slike.⁵³ Upravo je to pokušala iskoristiti talijanska strana, koja je u siječnju 1915. preko diplomata Carla Gallija pokušala uvjeriti Slovence okupljene oko tršćanske *Edinosti* da ostanu pasivni prilikom stupanja Italije u rat te na kraju pristanu na talijansko anektiranje i Trsta i Rijeke. Predstavnici *Edinosti* to odbacuju. Istovremeno im Trumbić⁵⁴ u kontekstu razgraničenja s Italijom savjetuje ustrajanje na ideji slovenskoga Trsta, dok bi na sjeveru granica trebala ići po rijeci Soči. To je predstavljalo bitno drugačiju postavku od onih iz vremena „novoga kursa” 1905.,⁵⁵ stoga su tršćanski liberali, među njima Otokar Rybář, Gustav Gregorin i Josip Wilfan, Trumbiću dali punomoć za zastupanje primorskih Slovenaca. Pritom su naglašavali da je temeljno poslanje zajedničkoga političkog djelovanja upravo nedjeljivost slovenskih i hrvatskih teritorija.⁵⁶ Kontakti s dijelom hrvatskih parlamentarnih stranaka i Jugoslavenskim odborom, u kojem su već bili zastupljeni i slovenski predstavnici, pokazuju da su slovenski liberali unatoč represiji državnih vlasti u vrijeme rata ipak uspjeli ostati na političkoj pozornici. Štoviše, njihovo je djelovanje bilo vrlo dinamično, a zabrane su ih očito dodatno stimulirale na traženje novih političkih partnerstava. U tom je okviru najveći uspjeh bio prodor liberalnih ideja u SLS. Korošec i Krek su, naime, u suradnji s liberalima vidjeli polugu za povećanje vlastite legitimnosti koju su trebali imati kao sveslovenski predstavnici u okviru koordiniranja djelovanja Hrvatsko-slovenskoga kluba (kasnije Jugoslavenskoga kluba) i Hrvatskoga sabora prema caru. Upravo zbog širega koalicijskog potencijala spomenuta su dvojica bila u prednosti pred Šusteršičem, koji je u odnosu prema liberalima ostao na prijeratnim pozicijama te s njima uopće nije kontaktirao.⁵⁷ Na polako odmicanje SLS-a od Šusteršičeva kursa utjecao je i razvoj ratnih događanja. Prijetnja raspada države te posljedično mnogo veća ovisnost o Njemačkoj okrenula je politiku Karla I. (IV.) u suprotnom smjeru od one kojoj su se Slovenci prije rata nadali. Nijemci u Habsburškoj Monarhiji nisu bili nimalo skloni ideji južnoslavenske jedinice, nego su tražili jače veze s Mađarima i učvršćivanje dualizma. Kao rezultat toga Karlo I. (IV.) okrunjen je za kralja Ugarske, a prisega na ugarski ustav sprečavala ga je u mijenjanju unutarnjega uređenja toga dijela države.⁵⁸ Dok je to impliciralo

⁵³ LAH, *Druga knjiga spominov*, 18-20.

⁵⁴ Suprotno od nastojanja Svetozara Pribičevića, Trumbićeva je najveća bojazan bilo upravo razdvajanje slovenskih i hrvatskih teritorija, što je uključivalo i ideju ostavljanja znatnoga dijela primorskih Slovenaca i Hrvata pod Italijom. Sprečavanje toga postaje njegov osnovni cilj djelovanja, što je na kraju i impliciralo Trumbićevu frustriranost ishodom Prvoga svjetskog rata i načinom formiranja poslijeratne jugoslavenske države te determiniralo njegove političke stavove u poznim godinama.

⁵⁵ IVAŠKOVIĆ, „Percepcija politike ‘novog kursa’”.

⁵⁶ PLETESKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 43-46.

⁵⁷ Štoviše, ratno je stanje još pogoršalo odnos NNS-a prema Šusteršiču. Hribar, primjerice, Šusteršiča eksplicitno više puta označava kao germanofila koji je iskoristio atentat na Franju Ferdinanda da bi stekao još veću naklonost austrijskih vlasti te provodio antisrpsku politiku koju je, prema Hribaru, provodio i sam prijestolonasljednik te tako isprovocirao atentat na sebe (HRIBAR, *Moji spomini*, II, 94-95 i 214).

⁵⁸ RAHTEN, *Zavezništva in delitve*, 213-214.

rješavanje hrvatskoga pitanja u okviru subdualističkoga modela, Karlo I. (IV.) odgodio je prisegu na austrijski ustav, što mu je otvaralo put k reformi zapadnoga dijela Monarhije. Iz slovenske vizure to nije moglo slutiti na dobro, jer je u to vrijeme formiran zahtjev njemačkih političkih stranaka za ustavni akt koji bi austrijski dio Monarhije, izuzev Dalmacije, koja bi se prepustila Ugarskoj,⁵⁹ proglasio njemačkom nacionalnom državom.⁶⁰

Manevarski prostor slovenskih političkih stranaka sve se više sužavao otvaranjem bojišta na Soči i kristalizacijom ratnih ciljeva Antante, iz kojih se moglo iščitati da bi „oslobađanje” Južnih Slavena za Slovence zapravo značilo gubljenje Primorja. Šusteršič je zbog toga uputio javni prosvjed američkom predsjedniku: „Slovenski narod ne živi ni pod kakvom tuđinskom dominacijom, nego pod nasljednim gospodstvom dinastije Habsburg, kojoj je lojalan s beskrajnom ljubavlju i nepokolebljivom odanošću, o čemu govore i činjenice u ovom ratu na svim ratištima. Nasuprot tome, upravo sporazum želi nametnuti stranu dominaciju hrvatsko-slovenskome narodu, jer želi veliki dio hrvatsko-slovenskoga teritorija priključiti dijelom Srbiji, dijelom Italiji! Hrvatsko-slovenski narod svoje interese i ideale ostvaruje samo unutar Habsburške Monarhije ... Ovu izjavu imam pravo dati u svojstvu načelnika ‘Slovenske ljudske stranke u Kranjskoj’, najjače stranačke organizacije austrijskih Jugoslavena, kao i u ime svih Slovenaca pokrajine Kranjske kao njezin autonomni poglavar.”⁶¹ No Antantine ciljeve ništa manje nije kritizirao ni Korošec, koji u pismu ministru vanjskih poslova Czerzinu Antantino „oslobađanje Slavena” označava kao licemjerje i ponavlja tezu o hrvatsko-slovenskoj lojalnosti Habsburgovcima.⁶² Iz navedenoga proizlazi da velikih sadržajnih razlika u deklarativnom stavu između Korošca i Šusteršiča u to vrijeme još nije bilo. Veće su razlike postojale u dijelu strategije koja se odnosila na povezivanje s hrvatskim strankama. Šusteršič je na tom polju imao uži manevarski prostor, što je potvrdio u studenom 1915. na sastanku s Jegličem, kad kao jedinu povjerenja vrijednu stranku u Hrvatskoj navodi frankovce. No, ta se pravaška struja u svojoj inačici adrese Hrvatskoga sabora fokusira samo na ujedinjenje Hrvatske i BiH, a povezivanje hrvatskih i slovenskih teritorija dopušta tek kao mogućnost, jer smatra da austrijski Nijemci neće dopustiti odvajanje većega dijela slovenskoga teritorija od Austrije. Nakon toga Šusteršič u slovenskim katoličko-narodnjačkim krugovima sve teže pronalazi objašnjenje zašto bi SLS trebao podržavati tu struju pravaša. Budući da je srpski dio Hrvatsko-srpske koalicije također bio protiv spominjanja slovenskih područja u adresi naslovljenoj na kralja, u tom su trenutku Slovenci mogli računati samo na starčevićance,⁶³ kojima je pak Anton Korošec bio mnogo bliži od Šusteršiča.

⁵⁹ PRUNK, TOPLAK, HOČEVAR, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, 70.

⁶⁰ PRUNK, *Kratka zgodovina Slovenije*, 86.

⁶¹ „Slovinci Wilsonu”, *Slovenec*, 27. 1. 1917., 1.

⁶² „Dnevne novice”, *Slovenec*, 27. 1. 1917., 5.

⁶³ U svojem su prijedlogu adrese kralju pozvali na ukidanje dualizma i žurno ujedinjenje Hrvata i Slovenaca na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnog prava. Pritom su optužili austrijske i ugarske vlasti za ugnjetavanje Hrvata i Slovenaca te borbu protiv dualiz-

Nepovoljna međunarodna situacija ipak dakle nije potaknula koheziju unutar SLS-a. Štoviše, jaz između dva pola povećavao se, a širi manevarski prostor Kreka i Korošca u pogledu dobivanja podrške Hrvata i pri građenju partnerstva s liberalima omogućio je toj dvojici bolje polazište. Krekovu konačnu pobjedu u unutarstranačkoj utakmici za vlast 30. rujna 1916. naznačio je i ljubljanski biskup, koji je tada povukao podršku Šusteršiču, što je u svojem dnevniku obrazložio upravo Šusteršičevim manjkom potencijala za stvaranje sveslovenskoga jedinstva. Jeglič prije svega nije bio zadovoljan nemogućnošću Šusteršiča da pronade zajednički jezik s liberalima,⁶⁴ njegovim negativnim utjecajem na uredničku politiku *Slovenca*,⁶⁵ gubitkom utjecaja kod drugih Slavena te posljedično i sve manjim utjecajem kod austrijske vlade.⁶⁶ Kap koja je prelila čašu bio je Šusteršičev otvoreni spor s Krekom koji se sve više manifestirao i izvan SLS-a te je kaljao ugled stranke. Od Krekova odbijanja pomirenja sa Šusteršičem⁶⁷ Jeglič se sve više počeo oslanjati na Korošca, kojega je još početkom 1914. bio označio kao „duhovno slabog”,⁶⁸ no biskupovo se mišljenje promijenilo uslijed Korošćeve političke talentiranosti koja se manifestirala u sposobnosti građenja šire suradnje kako sa slovenskim liberalima tako i s Hrvatima te Srbima. Ograničavajući faktor za Šusteršiča bila je i njegova nepokolebljiva lojalnost habsburškoj kruni, dok je Korošec prema Beču nastupao s većom dozom opreza. Njegovi deklarativni stavovi o lojalnosti Austriji bili su isključivo taktičke naravi te je u tom pogledu bio fleksibilniji, što je bilo od presudne važnosti kad se u obzir počeo uzimati mogući poraz Centralnih sila. Istovremeno, mlađa generacija liberala uspjela se nametnuti kao veza između SLS-a i Jugoslavenskoga odbora i time si je omogućila aktivno oblikovanje slovenske politike onoga vremena. Bogumil Vošnjak bio je aktivni član Jugoslavenskoga odbora, a na unutarnjem je planu iznimno važnu ulogu odigrao Gregor Žerjav, koji je kao Korošćev tajnik doprinio njegovu (pre)usmjeravanju od traženja hrvatsko-slovenske zajednice unutar Habsburške Monarhije k ideji formiranja šire jugoslavenske zajednice. Čini se da je ključni trenutak te preobrazbe bio u listopadu 1917. prilikom Korošćeva posjeta češkim političarima kod kojih je osjetio snažne protunjemačke osjećaje.⁶⁹ Nakon toga čak je i Hribar konstatirao da je „Korošec, potvrđen u vjeri svojim posjetom Pragu, zastupao nacionalne težnje pravocrtno i bez popuštanja na način da bolje nismo mogli poželjeti”.⁷⁰

---

ma označili jednako važnom kao borbu protiv ratnih neprijatelja države (PRUNK, TOPLAK, HOČEVAR, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, 71).

⁶⁴ JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 30. 9. 1916., 678.

⁶⁵ *Isto*, 1. 7. 1917., 711.

⁶⁶ *Isto*, 15. 7. 1917., 713.

⁶⁷ *Isto*, 28. 5. 1917., 708.

⁶⁸ *Isto*, 21. 1. 1914., 580.

⁶⁹ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 147-148.

⁷⁰ Hribar se pritom u svojim memoarima pohvalio i da je sam skupio novce za troškove koje su iziskivala putovanja Korošca i Žerjava. Potonji je od Korošca dobio i punomoć za sastavljanje interpelacija kojima je Jugoslavenski klub vršio pritisak na austrijsku vladu (HRI-BAR, *Moji spomini*, II, 270).

Jedinstven odnos prema Svibanjskoj deklaraciji

Promjena u hijerarhiji slovenskih katoličkih narodnjaka znatno se odrazilo na djelovanje Hrvatsko-slovenskoga kluba, koji je krajem studenoga 1917. odlučio zauzeti radikalniji stav prema austrijskim vlastima i oštrijim metodama tražiti ujedinjenje Hrvata i Slovenaca. Korošec, Krek i Spinčić 9. ožujka na sastanku s predsjednikom vlade Clam-Martinicom ponovo su predložili državnopravnu jedinicu Hrvata i Slovenaca koja bi bila brana pred talijanskim i srpskim pretenzijama. No ni na tom sastanku, kao ni kasnije u svibnju na sastanku kod cara, vladajući nisu pokazivali sklonost takvoj reformi te su sastanke prije svega koristili za opipavanje pulsa hrvatskih i slovenskih predstavnika glede opcija koje su se tada otvarale u slučaju sklapanja separatnih sporazuma Austro-Ugarske sa zaraćenim državama. Austrijska je vlada, primjerice, preko takozvane grupe Karla Danzera⁷¹ ispitivala mišljenje hrvatskih i slovenskih stranaka o mogućnosti trajne aneksije Srbije i Crne Gore. Indikativno je da je Krek tada još bio protiv bilo kakva povezivanja pravoslavnih Južnih Slavena sa slovensko-hrvatskom jedinicom, smatrajući da su interesi Slovenaca i Hrvata u Monarhiji i Srba u Srbiji s državotvornoga aspekta suprotni. To ipak nije značilo da nije bio spreman na određeno popuštanje u smjeru priznavanja narodne posebnosti Srba koji su već bili naseljavali jugoistočni dio Monarhije te bi time trebali pripasti trećoj habsburškoj jedinici. Na to upućuje i njegov pristanak na preimenovanje Hrvatsko-slovenskoga kluba u Jugoslavenski, što je prije svega trebalo zadovoljiti dvojicu srpskih zastupnika iz Dalmacije od kojih se tražila potpora kasnijoj Svibanjskoj (Majskoj) deklaraciji. To je, prema pisanju Šusteršičeva časopisa *Resnica*, Krek dogovorio sa srpskim poslanikom iz Dalmacije Dušanom Baljkom nakon što je već bila prihvaćena deklaracija koja je spominjala isključivo Slovence i Hrvate, koji bi se trebali okupiti na temelju hrvatskoga državnog prava u okviru Habsburške Monarhije.⁷² Činjenica je pak da su spominjanje Srba u izjavi zahtijevali i slovenski liberali koje se pokušalo pridobiti za potporu izjavi. Korošec je već prije stupio u kontakt sa Žerjavom i štajerskim slovenskim naprednjacima, a Spinčić je preuzeo ulogu privlačenja utjecajnih pojedinaca, poput Josipa Smodlake, na hrvatskim područjima.⁷³ U skladu s njima formirana je izmijenjena izjava koju je Korošec pročitao u Beču 30. svibnja 1917.: „Potpisani poslanici, udruženi u Jugoslavenski klub, izjavljuju da na temelju narodnoga načela i hrvatskoga državnog prava traže ujedinjenje svih područja Monarhije pod žezlom dinastije habsburško-lotarinške nastanjenih Slovincima, Hrvatima i Srbima u neovisno državno tijelo koje će biti slobodno od svake narodne vlasti stranaca te će biti izgrađeno na demokratskim temeljima. Za ispunjenje ovoga

⁷¹ Urednik njemačkoga tjednika *Danzer's Armeé Zeitung*.

⁷² „K zgodovini jugosl. deklaracije z dne 30. maja 1917.”, *Resnica* (Ljubljana), 4. 5. 1918., 1-2; MATKOVIĆ, „Ponovo o Svibanjskoj deklaraciji”.

⁷³ Upravo je Smodlaka kao uvjet potpore Deklaraciji postavio unošenje Srba u izjavu te se pritom suprotstavljao spominjanju hrvatskoga državnog prava.

zahtjeva svojega jedinstvenog naroda zauzimat će se svim svojim snagama. S tom će rezervom potpisnici sudjelovati u radu parlamenta.”⁷⁴

Većina autora koji su poslije analizirali izjavu slaže se da je Deklaracija za ono vrijeme bila relativno radikalna⁷⁵ jer je pokušala ujediniti narodno načelo i hrvatsko državno pravo te povezati čitav južnoslavenski prostor u Monarhiji. Unatoč zagovaranju ideje očuvanja Monarhije, snažno se suprotstavila interesima dvaju najutjecajnijih naroda. Budući da je i Nijemcima i Mađarima prijetila oduzimanjem izlaza na Jadransko more, odbijanje ovih zahtjeva u bečkoj skupštini bilo je sasvim razumljivo. No taj je akt mnogo više značio za unutar-slovensku koheziju. Deklaracija je među Slovencima potaknula pravu euforiju, a dokument se spominjao u praktički svakom javnom istupu. Deklaraciji je 15. rujna 1917. potporu dao i ljubljanski biskup Jeglič,⁷⁶ a svoje je razloge za taj čin objasnio u dopisu austrijskoj vladi: „Poduzeo sam taj korak a) kao protest protiv planova tih Jugoslavena u Londonu, Parizu itd. koji žele imati jugoslavensku državu pod krunom Karadorđevića, b) kao protest protiv nepravde Nijemaca i Mađara koja je već počinjena i koja nam još prijeti, i c) kao sredstvo za konsolidaciju Austrije na jugu protiv vanjskih protivnika.”⁷⁷ Na Jegličev nagovor, vjerojatno istim argumentima kao austrijskoj vladi, i Šusteršič je podržao Deklaraciju.

Dokument su podržali i slovenski liberali. Među prvima je bio ljubljanski ogranak NNS-a, koji je svoju interpretaciju značenja Deklaracije prenio u *Slovenskome narodu*: „Jugoslaveni i Česi načelno se slažu da je rješenje nacionalnoga problema u smislu istinske neovisnosti naroda moguće samo na ruševinama dualizma. Nije moguć kompromis između dualizma i deklaracije. U pozitivnom smislu, Nijemci su naporno radili na konstruiranju određenih nepremostivih proturječnosti između jugoslavenske i češke deklaracije. Jugoslavenska deklaracija temelji se na načelu zajedničkoga narodnog prava, želimo samo ono što je uistinu narodno naše, da naša država obuhvaća samo jugoslavenski narodni teritorij, hrvatsko državno pravo služi nam samo kao organizacijsko sredstvo.”⁷⁸ To je bio odgovor na pisanje njemačkih časopisa da su zahtjevi austrijskih Slavena nekompatibilni, jer su se Česi pozivali na narodno, a Južni Slaveni na povijesno hrvatsko državno pravo. Potonje je kod slovenskih liberala uglavnom već prije bilo odbačeno kao institut oko kojega bi se trebali okupljati Južni Slaveni, pa je iz te vizure njihovo pristajanje na tekst Svibanjske deklaracije bilo određeno popuštanje. No slovenski su liberali jasno nadredili „prirodno” narodno pravo povijesnomu, dok su se slovenska katoličko-narodnjačka glasila na takva pisanja liberala oglušila. To je bio znak da koncept povijesnoga hrvatskoga državnog prava i sa stajališta slovenskih

⁷⁴ PRUNK, TOPLAK, HOČEVAR, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, 72.

⁷⁵ SIROTKOVIĆ, MARGETIĆ, *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*, 224.

⁷⁶ To je učinio unatoč primanju informacija da su Hrvati iz Dalmacije, Senja i pogotovo neki katolički svećenici protiv deklaracijskoga spominjanja Srba. JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 28. 7. 1917., 715.

⁷⁷ *Isto*, 11. 11. 1917., 730.

⁷⁸ „Za skupno deklaracijsko politiko”, *Slovenski narod*, 24. 7. 1917., 1.

katoličkih narodnjaka ima sve manju ulogu te se koristi uglavnom u komunikaciji s Bečom, dok se u deklaracijskom tekstu ostavio radi zadovoljavanja hrvatskih partnera. S toga se aspekta sve više nazirao pobjednik u jednom od središnjih ideoloških sporova slovenskih liberala i katoličkih narodnjaka, koji se odnosio na temeljni postulat na kojem bi se trebala graditi jugoslavenska država. Ne čudi zato da je i tršćanska *Edinost* ubrzo nakon *Slovenskoga naroda* izrazila potporu Svibanjskoj deklaraciji unatoč njezinu naglašavanju hrvatskoga državnog prava, protiv kojega su se nakon 1905. najviše bunili upravo slovenski liberali iz Trsta:⁷⁹ „Naša se deklaracija također poziva na državno pravo, na hrvatsko pravo; no i to pravo obuhvaća isključivo slavenske pokrajine i stoga podupire naš zahtjev za ujedinjenje, koji je utemeljen na narodnome načelu.”⁸⁰ Uz malo retoričke akrobacije postignut je dakle konsenzus dviju glavnih slovenskih stranaka o prihvaćanju teksta Deklaracije te je preko stranačkih organa započelo skupljanje potpisa podrške toj izjavi među stanovništvom.⁸¹ Samo su ženske udruge na slovenskim područjima⁸² tada prikupile oko 200.000 potpisa, što je za ono vrijeme među Slovincima bilo iznimno postignuće. Podrška Deklaraciji stigla je putem izjava i iz Štajerske i dakako Kranjske, potom iz Goričke, Koruške te Istre. Dokumentu je podršku dalo više od 500 općina, a ukupno je skupljeno više od 327.000 potpisa.⁸³ Time je Svibanjska deklaracija, izuzev trenutačne suzdržanosti socijaldemokrata iz Jugoslavenske socijaldemokratske stranke, koja je krajem prosinca 1917. i sama javno podržala izjavu, dobila legitimnost u slovenskom društvu.⁸⁴

Obrat SLS-a k narodnom načelu

Svibanjska deklaracija ujedinila je slovenske stranke, no nije uspjela konsolidirati SLS. Ideološke unutarstranačke razmirice prenosile su se na odnos prema jugoslavenskoj viziji te su se manifestirale i u javnosti. Primjerice, *Slovenec* je još 4. srpnja 1917. u kontekstu pisanja o prijetnjama aspiracija Nikole Pašića o građenju centralističke velike Srbije pisao: „Prije rata borili smo se protiv svih tendencija koje su se okretale oko Srba i u ratu je naš narod dokazao da sa srpskim težnjama nema ništa zajedničkoga. ... Mi odlučno odbacujemo svako miješanje ‘jugoslavenskoga odbora’ u kojem je nekoliko prebjega iz našega naroda, a koji ni prije rata nisu imali prava govoriti u ime naroda. ... naš narod (...) takve pokušaje najodlučnije osuđuje i otklanja. Za takve ‘jugoslavenske’ ispade naš narod nema razumijevanja ni volje. To je već više puta korjenito dokazao i opet će! Naš je program (...) ujedinjenje Hrvata i Slovenaca

⁷⁹ IVAŠKOVIĆ, „Percepcija politike ‘novog kursa’”.

⁸⁰ „Čehi in Južni Slovani”, *Edinost*, 1. 8. 1917., 1.

⁸¹ „Deklaracija, Jugoslovanski klub in S. L. S.”, *Slovenec*, 1. 2. 1918., 3.

⁸² „Tržaško jugoslovansko ženstvo za deklaraciju”, *Edinost*, 3. 2. 1918., 1; „Deklaracija, Jugoslovanski klub in S. L. S.”, *Slovenec*, 4. 2. 1918., 3.

⁸³ STAVBAR, *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje*, 79-235.

⁸⁴ PRUNK, TOPLAK, HOČEVAR, *Parlamentarna izkušnja Slovencev*, 73.

pod habsburškim žezlom. Takvo će ujedinjenje biti najbolja i najčvršća brana države na jugu protiv velikosrpskih aspiracija koje su jednako neprijateljske katoličkoj Austriji kao i katoličkom hrvatsko slovenskom narodu!⁸⁵ Indikativno je da pritom *Slovenec* ne odbacuje ideju privremene autonomije za hrvatsko-slovenska područja, odnosno ujedinjenja Hrvata i Slovenaca u okviru dualističkoga uređenja, što je pak bilo u skladu sa Šusteršičevim sukcesivnim pristupom rješavanju jugoslavenskoga pitanja. Međutim, nekoliko tjedana poslije, 28. srpnja, *Slovenec* o Svibanjskoj deklaraciji već piše kao o minimumu slovenskih zahtjeva,⁸⁶ što je impliciralo rezolutno odbijanje dualizma te je odražavalo Krekov i Koroščekov stav, suprotan Šusteršičevu,⁸⁷ prema kojem SLS neće surađivati s austrijskom vladom koja bi ignorirala zahtjeve Deklaracije. *Slovenec* je u srpnju 1917. u kontekstu odbacivanja koncepta narodne/nacionalne autonomije u različitim državnim jedinicama počeo objavljivati i izrazito protunjemačke članke, kakvi su se dotad mogli pročitati samo u slovenskim liberalnim glasilima.⁸⁸ Konačno je pobjedu Korošča i Kreka *Slovenec* potvrdio i eksplicitnim odbacivanjem instituta povijesnoga prava te zalaganjem za realizaciju narodnoga načela: „Slovenci su u Cislajtaniji podijeljeni u 4 pokrajine: Kranjsku, Korušku, Štajersku, Primorsku i još su ugarskoj polovici dali naše prekomurske Slovence da nas lakše kontroliraju. Danas nam razni pozvani i nepozvani njemački državnici još uvijek objašnjavaju svetost i nepovredivost pokrajinskih granica – nollite tangere historiam – ne diraj u povijest. Potreba ih je natjerala da izmisle svojevrsnu kombinaciju pokrajinske i nacionalne autonomije ... Nagovještavaju nam da su nam spremni ponuditi neke ustupke u obliku mrvica, ali nema govora o bilo kakvoj nacionalnoj autonomiji cijeloga naroda, o kršenju svetih granica i povijesti – ne daj Bože. ... Ali ako misle da će izbrisati prava širokih masa i naroda, krvlju izborena na ratištima, raznim izmišljenim pravima zapisanima na prašnjavim aktima i magarećim kožama, u krivu su. Danas našu budućnost neće diktirati mrtvo slovo na papiru na prašnjavom pergamentu, već živa potreba naroda, stvarna situacija sadašnjega tijeka vremena. Danas narodi moraju sami odlučiti o svojoj budućnosti. Svaka kombinirana pokrajinska nacionalna autonomija značila bi smrt, odnosno da ne bismo mogli ni živjeti ni umrijeti. ... Ideja o umjetnom odvajanju Slovenaca i Slavena putem sadašnjih pokrajina mora pasti. Austrijska se monarhija mora preobraziti u saveznu državu slobodnih naroda. Ovo je naš ‘ceterum censeo’!⁸⁹ Ovakvi su napisi bili nešto potpuno novo za vodeće slovensko katoličko-narodnjačko glasilo, što je bio znak da Šusteršič u njegovoj uredničkoj politici nije više imao većega utjecaja. Štoviše, djelovanje Kreka neposredno prije njegove smrti pokazuje da je koncept autonomije za njega bio neprihvatljiv do te mjere da bi deklaracijski pokret lako mogao odbaciti i habsburški okvir ako se ne bi priznalo teritorijalno ujedinjavanje južnoslovenskih pokra-

⁸⁵ „Zanimiva razkritja ob rekonstrukciji srbskega kabineta.”, *Slovenec*, 4. 7. 1917., 1.

⁸⁶ „Avstrijski Slovani.”, *Slovenec*, 28. 7. 1917., 1.

⁸⁷ RAHTEN, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, 84, 91, 112-114.

⁸⁸ IVAŠKOVIĆ, „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova”.

⁸⁹ „Proč z deželnimi mejami!”, *Slovenec*, 2. 8. 1917., 1.

jina unutar Monarhije. To se može iščitati iz njegove zadnje objave u *Hrvatskoj državi* 4. rujna 1917.: „Dinastija neka zna da se slovenski, hrvatski i srpski narod može zadovoljiti jedino samostalnom državom. Zahtjev za samostalnu državu nije Antantina politika, težnje za slobodom i samostalnošću starije su od Antante, takva nastojanja nisu veleizdaja. Veleizdaja je robovanje.”⁹⁰ Iz navedenoga se može zaključiti da je novo vodstvo SLS-a u to vrijeme planiralo dvije mogućnosti. U slučaju opstanka Habsburške Monarhije to bi bila treća jedinica koja bi objedinila sva južnoslavenska područja. Dok se to prema Beču komuniciralo kao minimum zahtjeva, kao alternativu SLS je signalizirao da bi Jugoslavija od Trsta do Drine mogla egzistirati i kao neovisna država. To je i nakon Krekove smrti, u početku doduše implicitno, nastavio izjavljivati Korošec osobno i preko drugih članova Jugoslavenskoga kluba.

Zaokret SLS-a od povijesnoga k narodnom/prirodnom pravu ne možemo sa sigurnošću pripisati i djelomičnom utjecaju Krfske deklaracije jer vijest o njezinu konačnom sadržaju tada još nije bila stigla na slovenska područja. Kad se pak o dogovoru Trumbića i Pašića doznalo, *Slovenec* nije pokazivao izrazito negativan stav prema Jugoslavenskom odboru kao što je to bilo u vrijeme Šusteršičeva upletanja u uređivačku politiku. Časopis tek prenosi pisanje *Züricher Zeitung*a da dogovor na Krfu nema realne mogućnosti opstanka jer da se i ponovo uspostavi Srbija, nema više mogućnosti za ostvarenje velikosrpskih ideala.⁹¹ Štoviše, u kontekstu opisivanja talijanskih aspiracija prema istočnoj obali Jadrana i dijelovima Kranjske, *Slovenec* djelomično afirmativno piše o Krfskoj deklaraciji jer bi ona zapravo trebala sputavati Talijane.⁹² Dakako, uredništvo pri svakom spominjanju Krfske deklaracije napominje da SLS ipak ostaje na stajalištima iz Svibanjske deklaracije.

Na drugoj se strani liberalna tršćanska *Edinost* jasnije negativno opredijelila o Krfskoj deklaraciji, smatrajući ju potencijalno opasnom za dogovaranje preko leđa tršćanskih Slovenaca: „Čitajući Krfski sporazum, odmah smo primijetili nedostatak jasne odredbe o odnosu s Italijom. ... Znamo i to da se talijanske težnje ne svode samo na grad Trst, nego Talijani pod imenom Trst zahtijevaju i cijelo područje Goričke do Romona i Triglava; da, žele i dobar dio Notranjske, otprilike do Logateca, cijelu Istru i sve one istarske te dalmatinske otoke koje iz strateških razloga smatraju potrebnim za svoju dominaciju nad Jadranom. ... Da Talijani nisu odustali od svojih težnji prema našim primorskim krajevima može se zaključiti po silini s kojom još uvijek navaljuju na Sošku frontu. Stoga smo zaključili da je ‘sporazum’ koristio formulaciju o kompaktnosti jugoslavenskoga stanovništva kao uvjet za pripadnost budućoj državi samo da bi se nekako opravdalo to što su se dogovorne strane već odrekle ovih područja u korist Italije. Naravno, htjeli smo uložiti najoštrij prosvjed protiv takva stava, jer u Primorju kao kompaktni talijanski teritorij priznajemo samo furlansku ravnicu, a cijelo ostalo Primorje smatrali smo i

⁹⁰ PRUNK, „Nacionalni programi u slovenskoj političkoj misli”, 14.

⁹¹ „Jugoslovansko vprašanje”, *Slovenec*, 10. 8. 1917., 1.

⁹² „Ponicare v Gorici.”, *Slovenec*, 17. 8. 1917., 1.

smatramo danas kompaktnim slavenskim područjem, čiji slavenski karakter ne mijenjaju spomenuti manje-više potalijančeni primorski gradovi. ... Kao što nikad ne možemo pristati da se proda Dalmacija, tako, naravno, nikad nećemo dragovoljno dopustiti da se naše Primorje preda na milost i nemilost Italiji. Suprotno 'sporazumu', koji o ovom pitanju razumljivo šuti, sa svom odlučnošću pozivamo se na deklaraciju 'Jugoslavenskoga kluba' od 30. svibnja ove godine te sa svom jasnoćom naglašavamo da i naše Primorje spada u okvir ove deklaracije, isključujući samo furlansku ravnicu.⁹³ Tršćanski su se slovenski liberali dakle jasno očitovali glede objiju deklaracija te odbacili onu Jugoslavenskoga odbora, iako su slovenski naprednjaci naizgled, preko Bogumila Vošnjaka i same punomoći dane Trumbiću, bili zastupljeniji tamo nego u Jugoslavenskom klubu, gdje su glavnu riječ ipak imali Krek, Korošec i Spinčić. Pritom je jasan naglasak tršćanskih liberala na tome da Slovenci u Primorju neće pristati biti moneta za trgovanje između Pašića i Talijana. Neće pristati ni na priznavanje jugoslavenskih opcija koje bi se dogovarale s Rimom ako bi to impliciralo prepuštanje znatnoga dijela slovenskih etničkih teritorija Italiji. Društvo *Edinost* tako je na svojoj skupštini 28. kolovoza 1917. i formalno izrazilo protest protiv „svakoga raspolaganja teritorijem Dalmacije i Austrijskoga primorja, koje se sastoji od granične pokrajine Goričko-gradišćanske, grada Trsta i granične pokrajine Istarske, bez sudjelovanja i protiv volje velike većine stanovništva ovih pokrajina, od vlasti Antante ... Pripajanje ovih pokrajina talijanskom kraljevstvu značilo bi i krvavo kršenje narodnoga načela jer, s iznimkom furlanske nizine na desnoj obali Soče do Krmina i nekoliko napola talijaniziranih gradova na obali, sve su te pokrajine naseljene isključivo slavenskim stanovništvom, koje i u samom Trstu te posebno u njegovoj okolici čini zapravo jedini autohtoni element, dok u Dalmaciji Slaveni čine 98% ukupnoga stanovništva. ... Jugoslaveni okupljeni u Trstu, nepokolebljivo stojeći na stavovima deklaracije 'Jugoslavenskoga kluba' u bečkom zastupničkom domu od 30. svibnja 1917., najsvečanije su prosvjedovali protiv drskih talijanskih težnji za spomenutim jugoslavenskim pokrajinama i protiv svake samovoljne odluke o njihovoj sudbini te posebno protiv toga da bi se i jedan djelić jugoslavenskoga teritorija žrtvovao talijanskoj pohlepi.”⁹⁴ Iz navedenoga se jasno očituju dva elementa na kojima se temeljila konvergencija slovenskih liberala i katoličkih narodnjaka, a to su bili slovensko-hrvatska nedjeljivost i narodno načelo.

Kraj lojalnosti Habsburškoj Monarhiji

Poraz Italije u bitci na rijeci Soči donio je kratkotrajnu nadu Slovincima da Talijani neće moći tražiti ono što im je obećavao Londonski ugovor. Tršćanski liberal Otokar Rybář čak je izrazio nadu da ta pobjeda omogućava

⁹³ „Še enkrat o krfskem 'dogovoru'”, *Edinost*, 15. 8. 1917., 1.

⁹⁴ „Naše stališče nasproti italijanskim aspiracijam”, *Edinost*, 29. 8. 1917., 1.

priključenje Slovenaca s osvojenih područja matici.⁹⁵ Pobjeda nad Italijom i mir s Rusijom trebali su dakle jamčiti čak i nove teritorijalne akvizicije Habsburške Monarhije na njezinu jugu. Takvu je stajalištu, na temelju jednoga dopisa engleskoga publicista Seton-Watsona, naginjao i Gregor Žerjav, dok je nekadašnji liberal Henrik Tuma, koji je u međuvremenu prešao u socijaldemokrate, upozoravao da sa strateškoga aspekta trenutačna situacija ne znači mnogo za Slovence ako Antanta na kraju pobijedi u ratu.⁹⁶ To ubrzo shvaćaju i u *Edinosti*, koja 20. ožujka 1918. piše: „dobro znamo (...) da bi pobjeda Antante značila ne samo za veliki dio Slovenije (cijelo Primorje i veliki dio Kranjske) odcjepljenje od ostatka Jugoslavije, a time i nacionalnu smrt, nego i neograničenu dominaciju imperijalističke Italije na Jadranskom moru i svim njezinim obalama, odnosno potpunu ekonomsku ovisnost po milosti Antante rođene Jugoslavije u najužim granicama.”⁹⁷ Ipak, uredništvo *Edinosti* i u tom trenutku ostaje na poziciji prema kojoj se narodnu volju Slovenaca, ako se ujedine, neće moći zaobići: „Mi ne očekujemo sva rješenja odozgo, uvjereni smo, naime, da će neslomljena i nesalomljiva snaga nacionalne ideje nadvladati i najotpornije snage i dovesti nas do nacionalnoga ujedinjenja i samostalnosti.”⁹⁸

Dok je sve očiglednija Antantina pobjeda gurala liberale prema katoličkim narodnjacima radi potrebe nacionalne konsolidacije Slovenaca, približavajući poraz Centralnih sila prisiljavao je slovenske katoličke narodnjake na reviziju odnosa s habsburškom dinastijom. S povećanjem mogućnosti poraza Beča stranka se, pored hrvatskoga državnog prava, počela odmicati i od drugoga postulata svoje predratne političke strategije. S toga ju kursa nije skrenula ni Krekova smrt. To se moglo iščitati iz memoranduma Jugoslavenskoga kluba od 31. siječnja 1918. u kontekstu mirovnoga sporazuma između Centralnih sila i novih ruskih vlasti, koji u okviru naglašavanja prava naroda na samoodređenje više nije spominjao takozvanu habsburšku klauzulu.⁹⁹ To je impliciralo obrat političkoga vodstva katoličkih narodnjaka unatoč činjenici da je lojalnost Habsburškoj Monarhiji u njihovu biračkom tijelu živjela još duboko u ljeto 1918.¹⁰⁰ Politički je obrat bio pak dobro prihvaćen ne samo kod slovenskih liberala nego i kod socijaldemokrata.¹⁰¹ Ubrzo nakon toga, na zagrebačkom sastanku (skup političara iz Hrvatske i Slavonije, Dalmacije, BiH, Istre, Međimurja, Kranjske i ostalih slovenskih područja) 2. i 3. ožujka 1918., Korošec eksplicitno izjavljuje da ne vjeruje u neriješen ishod rata te požuruje hrvatske i srpske partnere pri potvrđivanju vlastite legitimnosti da bi jedinstveno nastupali prema Beču i Antanti. Korošec je očito predviđao poraz Centralnih

⁹⁵ „Domaće vesti. Proslava zmage v Trstu.”, *Edinost*, 30. 10. 1917., 2.

⁹⁶ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 219.

⁹⁷ „Nekoliko odgovora.”, *Edinost*, 20. 3. 1918., 1.

⁹⁸ *Isto*.

⁹⁹ PLETERSKI, *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo*, 158.

¹⁰⁰ RAHTEN, *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije*, 138-149.

¹⁰¹ Socijaldemokrati 26. veljače 1918. predlažu popravke Deklaracije te uz hrvatsko državno pravo predlažu i uklanjanje habsburške klauzule (*Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije*, 489).

sila, što pak nije značilo da je prevideo i nestanak Habsburške Monarhije. Ipak, vjerujući da okolnosti vode k mirovnoj konferenciji na kojoj će se rješavati jugoslavensko pitanje, želio je ujediniti stavove te ojačati legitimnost Jugoslavenskoga kluba, odnosno sebe samoga kao njegovu predsjednika. Korošec je u tom pogledu svoju zadaću na slovenskom terenu obavio. Naime, na tom su sastanku uz njega sudjelovali ne samo urednik katoličko-narodnjačkoga *Slovenca* Izidor Cankar nego i vođa slovenskih liberala Gregor Žerjav, kao i glavni urednik liberalnoga *Slovenskoga naroda* Albert Kramer. Dvije su najjače slovenske političke opcije tada već bile nastupale posve jedinstveno u pogledu temeljnih odrednica, a treća po snazi, Jugoslavenska socijaldemokratska stranka, nije opstruirala njihov rad.

Zaključak

Slovenski katolički narodnjaci i liberali Prvi svjetski rat dočekuju na suprotnim ideološkim pozicijama, koje su uključivale i različite poglede na jugoslavensko pitanje. Dok je primarni politički cilj SLS-a bilo formiranje habsburške slovensko-hrvatske državnopravne jedinice utemeljene na hrvatskom povijesnom državnom pravu, slovenski su liberali od kraja balkanskih ratova kao jugoslavenski Pijemont percipirali Srbiju. Nakon atentata u Sarajevu glasila najutjecajnije slovenske političke stranke iskazivala su jednoglasan protusrpski stav. Štoviše, ljubljanski biskup Jeglič posebno je naglašavao zasluge habsburških Južnih Slavena u okupaciji Srbije.¹⁰² Slovenski su liberali na drugoj strani, unatoč osudi čina atentata, osuđivali protusrpske demonstracije te pri eskalaciji nasilja naglašavali odgovornost austrougarske politike. Rat je bitno utjecao na odnos austrijskih vlasti prema Slovincima, a snažna cenzura posebno se okomila na svako spominjanje formiranja južnoslavenske jedinice. Svaki se prijedlog reforme smatrao pokušajem slabljenja Monarhije, što je suzilo manevarski prostor SLS-a. Istovremeno, periferni južnoslavenski položaj Slovenaca u tom je prijelomnom geopolitičkom trenutku očito djelovao kao snažan kohezivni faktor, jer je upravo budućnost slovenskih područja bila nejasna. Povećanje vjerojatnosti Antantine pobjede, koja je donosila mogućnost primjene odredbi Londonskoga ugovora, potaknulo je i slovenske liberale na guranje pod tepih dijela razmirica s SLS-om. Pritom im je u prilog išao ishod unutarstranačke borbe između Šusteršiča na jednoj te Kreka i Korošca na drugoj strani. Novo vodstvo SLS-a krenulo je putem okrupnjavanja vlastitoga političkog legitimiteta preko zauzimanja vodećih pozicija u zastupničkim tijelima austrougarskih Južnih Slavena. U tom procesu Korošcu desna ruka postaje Gregor Žerjav. U takvim okolnostima SLS postupno odbacuje najprije koncept hrvatskoga povijesnoga državnog prava, a nakon toga se odriče i habsburškoga državnog okvira, što stranku vodi prema prihvaćanju širega južnoslavenskoga koncepta.

¹⁰² JEGLIČ, *Jegličev dnevnik*, 27. 8. 1914., 597.

Literatura

Edinost (Trst), 1916-1918.

ERJAVEC, Fran. *Zgodovina katoliškega gibanja na Slovenskem*. Ljubljana: Prosvetna zveza, 1928.

GABRŠČEK, Andrej. *Goriški Slovenci – narodne, kulturne, politične in gospodarske črtice. 2. knjiga – od leta 1901 do 1924*. Ljubljana, 1934.

HRIBAR, Ivan. *Moji spomini*, II. del. Ljubljana: Tiskarna Merkur, 1928.

IVAŠKOVIĆ, Igor. „Geopolitički zaokret liberalnih slovenskih krugova u Primorskoj pred Prvi svjetski rat”. *Časopis za suvremenu povijest* 52 (2020), br. 1: 193-218.

IVAŠKOVIĆ, Igor. „Percepcija politike ‘novog kursa’ u trščanskih Slovenaca”. *Radovi* 52 (2020), br. 2: 129-156.

JEGLIČ, Anton Bonaventura. *Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja*. Celje: Celjska Mohorjeva družba; Društvo Mohorjeva družba, 2015.

KOCKA, Jürgen. „Bürgertum und bürgerliche Gesellschaft im 19. Jahrhundert Europäischen Entwicklungen und deutsche Eigenarten”. U: *Bürgertum im 19. Jahrhundert: Deutschland im europäischen Vergleich*, Band 1, ur. Jürgen Kocka. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1988, 11-87.

KRANJEC, Silvo. „Koroščevo predavanje o postanku Jugoslavije”. *Zgodovinski časopis* 16 (1962), br. 1: 218-229.

KRIZMAN, Bogdan. „Predavanje Antona Korošca o postanku Jugoslavije”. *Historijski pregled* 5 (1959), br. 1: 64-75.

LAH, Ivan. *Druga knjiga spominov*. Ljubljana: Odbor za postavitve nagrobnega spomenika dr. Ivanu Lahu, 1940.

LAH, Ivan. *Knjiga spominov: ječe – moja pot – dan 1914*. Ljubljana: Tiskovna zadruga, 1925.

MATIJEVIĆ, Zlatko. „Biskup Mahnič i talijanska okupacija otoka Krka (1918. – 1920.). U povodu 150. obljetnice Mahničeva rođenja i 80. godišnjice njegove smrti”. *Croatica Christiana Periodica* 25 (2001), br. 47: 149-170.

MATKOVIĆ, Stjepan. „Ponovo o Svibanjskoj deklaraciji: između lojalnosti i prevrata”. *Pilar* 15 (2020), br. 1-2: 83-109.

MATKOVIĆ, Stjepan. *Premili Ivane: korespondencija Ivana Hribara s hrvatskom elitom*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest, 2016.

MATKOVIĆ, Stjepan; JONJIĆ, Tomislav. „Dva nepoznata dokumenta Ive Pilara iz Prvog svjetskog rata”. *Časopis za suvremenu povijest* 53 (2021), br. 1: 275-316.

Mir (Klagenfurt/Celovac), 1914.

PLETERSKI, Janko. *Dr. Ivan Šušteršič, 1863-1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*. Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, 1998.

PLETERSKI, Janko. *Prva odločitev Slovencev za Jugoslavijo: politika na domačih tleh med vojno 1914-1918*. Ljubljana: Slovenska matica, 1971.

PRUNK, Janko. *Kratka zgodovina Slovenije*. Ljubljana: Založba Grad, 2002.

PRUNK, Janko. „Nacionalni programi u slovenskoj političkoj misli (1848-1945)“. *Časopis za suvremenu povijest* 17 (1985), br. 3: 1-30.

PRUNK, Janko. *Slovenski narodni vzpon. Narodna politika (1768-1992)*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1992.

PRUNK, Janko; TOPLAK, Cirila; HOČEVAR, Marjeta. *Parlamentarna izkušnja Slovencev 1848-2004*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.

RAHTEN, Andrej. *Od Majniške deklaracije do habsburške detronizacije: slovenska politika v času zadnjega habsburškega vladarja Karla*. Celje: Celjska Mohorjeva družba, 2016.

RAHTEN, Andrej. *Zavezništva in delitve: razvoj slovensko-hrvaških političnih odnosov v habsburški monarhiji 1848-1918*. Ljubljana: Nova revija, 2005.

Resnica (Ljubljana), 1918.

SIROTKOVIĆ, Hodimir; MARGETIĆ, Lujo. *Povijest država i prava naroda SFR Jugoslavije*. Zagreb: Školska knjiga, 1988.

Slovenec (Ljubljana), 1914, 1917-1918.

Slovenski narod (Ljubljana), 1914, 1917.

STAVBAR, Vlasta. *Majniška deklaracija in deklaracijsko gibanje: slovenska politika v habsburški monarhiji, od volilne reforme do nove države (1906-1918)*. Maribor: Založba Pivec, 2017.

Straža (Maribor), 1914.

SVOLJŠAK, Petra; ANTOLIČIČ, Gregor. *Leta strahote: Slovenci in prva svetovna vojna*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2018.

ŠUŠTERŠIČ, Ivan. *Moj odgovor*. Volders na Tirolskem, 1922.

Zgodovinski arhiv Komunistične partije Jugoslavije, tom 5: Socialistično gibanje v Sloveniji: 1869-1920. Beograd: Zgodovinski oddelek Centralnega komiteja KPJ, 1951.

Zora (Ljubljana), 1913/1914.

SUMMARY

The Convergence of the Political Strategies of Slovene Catholic Populists and Liberals in World War I

The author analyzes the views of Slovenian Catholic populist and liberal magazines regarding Slovenian and South Slavic statehood issues in the period from the assassination in Sarajevo in 1914 to the meeting in Zagreb in March 1918. At the beginning of the war, the Slovenian People's Party (SLS) took a strong anti-Serbian position and even called for military intervention in Serbia. At the same time, the party unanimously advocated the idea of a Slovene-Croatian state unit within the Habsburg Monarchy as the key political goal. Slovenian liberals, on the other hand, despite condemning the act of assassination, criticized the anti-Serbian demonstrations and emphasized the responsibility of Austro-Hungarian policy for the escalation of the war. As a result of wider macro-geopolitical events, foremost the increased probability of the Entente's victory, which implied the possibility of the implementation of the London Pact, as well as the use by Great German circles in Austria of the war against Serbia for a wider anti-(South) Slavic campaign in which every Slovenian and/or Croatian emancipatory aspiration was portrayed as an anti-state element, Slovenian Catholic populists changed their political direction. After realizing that even expressing the strongest pro-Austrian emotions and investing very great efforts in presenting the difference between the Slovenian-Croatian trialist vision and the Greater Serbian concept would not bear fruit, the SLS decided to change its strategy and to consolidate its own political legitimacy by attaining leading positions in the representative bodies of the Austro-Hungarian South Slavs. Since this required collaboration with Slovenian liberals and Austro-Hungarian Serbs, it also implied the acceptance of a broader South Slavic concept.

Keywords: World War I; Yugoslavia; Slovenes; Slovenian People's Party; National Progressive Party